НОВОВВЕДЕННЯ, ПРОДИКТОВАНІ ЖИТТЯМ

(З досвіду роботи централізованої бібліотечної системи м. Суми)

Цим виданням ХДНБ ім. В.Г. Короленка запроваджує серію методичних матеріалів "У бібліотеках Східної України", яка має на меті оперативне висвітлення бібліотечних інновацій з різних напрямків діяльності бібліотек. У першому випуску серії узагальнено досвід роботи міської ЦБС м. Суми. Укладачі висловлюють подяку працівникам ЦБС за надану інформацію та сприяння в роботі.

Під впливом об'єктивних факторів, пов'язаних з соціально-політичними та економічними реформами в Україні, змінилося становище бібліотек. Насамперед різко знизився рівень їх фінансування. Багато бібліотек взагалі закрились, деякі працюють в скороченому режимі. Подекуди виникло нерозуміння владою важливості закладів культури для задоволення потреб суспільства в знаннях та інформації. Все це поставило бібліотеки в принципово нові умови. Вони змушені оволодівати мистецтвом боротьби за доступ до фінансових ресурсів, намагатись переконливо розкривати перед владою складність завдань, що стоять перед бібліотеками, необхідність їх вирішення в інтересах всього суспільства, в тому числі і в інтересах самої влади. До бібліотек, що не лише виживають, але вписуються в нові ринкові умови, належить ЦБС м. Суми.

Сумська ЦБС об'єднує Центральну бібліотеку ім. Т.Г.Шевченка та 16 бібліотек-філій. Загальний фонд дорівнює 86 тис. примірників, штат – 122,5 од. Щороку ЦБС обслуговує близько 70 тис. користувачів. Книговидача складає понад 1200 тис. одиниць.

Використовуючи набутий досвід і накопичені роками ресурси, бібліотеки цієї системи постійно сприяють виконанню завдань регіональної політики, здійснюють інформаційне забезпечення населення, надаючи особливої уваги найбіднішим верствам населення, активно співпрацюють з культурними, соціальними, громадськими організаціями.

Враховуючи специфіку часу, ЦБС повсякчас мусить доводити суспільству, владі необхідність свого існування, вишукуючи нові форми роботи, змінюючи структуру та профіль фонду тощо.

Сумську ЦБС, як і більшість бібліотек України, не обійшло скорочення мережі бібліотек, що, звичайно, позначилося на діяльності тих, що залишилися. Так, значно вплинув на зміст роботи ЦБС факт ліквідації ОЮБ: збільшення внаслідок цього кількості читачів юнацького віку змусило керівництво ЦМБ внести певні зміни в структуру своєї установи, зокрема відкрити юнацький абонемент. До значних корективів у роботі у Сумської ЦБС призвело також об'єднання міських бібліотек для дорослих з бібліотеками для дітей. Це сприяло створенню нового різновиду публічної бібліотеки – бібліотеки сімейного читання. Таке об'єднання, на думку керівництва ЦБС, мало позитивні наслідки: з'явилися більш міцні, краще укомплектовані бібліотеки.

Окрім того забезпечується право бібліотек-філій на індивідуальний розвиток, формування свого іміджу шляхом профілювання ресурсів. Так, наприклад, одна з бібліотек (філія № 9) спеціалізується на популяризації літератури з природничих наук і з питань охорони природи, філія № 3 – на популяризації краєзнавчої літератури. Бібліотека-філія № 15 як бібліотека сімейного читання приділяє особливу увагу багатодітним сім'ям, одиноким людям похилого віку. Співробітництву з міським Реріхівським центром присвятили себе працівники бібліотеки–філії № 2, які сприяють заохоченню читачів до духовного відродження.

Нововведення також простежуються у структурі ЦМБ. Тут добре усвідомлюють, що сьогодні якісне обслуговування користувачів потребує маркетингових досліджень. Для цього відділ довідково-бібліографічної роботи та методичний відділ було реорганізовано у єдиний самостійний відділ інформації та маркетингу, штат відділу становлять 1,5 одиниці бібліографів і 1,0 – методиста, які займаються створенням інформаційних продуктів і наданням послуг користувачам.

До нових умов існування пристосовуються інші структурні підрозділи бібліотеки. Завдяки відмовленню від реорганізації відділу організації використання єдиного фонду забезпечується повноцінне функціонування ЦБС як єдиного організму. Працівники відділу (штат – 2,5 одиниці) щорічно видають із єдиного фонду понад 15 тис. видань, у т.ч. за індивідуальними запитами читачів – 7 тис. прим., обслу-говують по МБА 300 абонентів.

Внаслідок значного скорочення фінансування ускладнилася робота за багатьма напрямками бібліотечної діяльності, зокрема комплектування бібліотечних фондів. Тому в ЦБС усвідомлюють необхідність пошуку позабюджетних джерел фінансування, а відділ комплектування і обробки літератури (3 штатні одиниці) веде безупинну роботу за цим напрямком. Одним із суттєвих джерел поповнення книжкового фонду бібліотеки є благодійні внески індивідуальних користувачів та організацій. При ЦМБ діє клуб читацької ініціативи "Любителі книги", одна з акцій якого проводиться під девізом "Подаруй бібліотеці підручник, за яким ти вчився". Завдяки цій роботі значно зросла кількість фонду бібліотеки.

ЦБС досить активно вишукує та використовує джерела фінансування, зокрема надання платних послуг, від запровадження яких вона щорічно має близько 30 тис. грн. До платних послуг ЦБС належить нічний абонемент, бібліотека вихідного дня, прокат аудіовізуальних матеріалів і книг, придбаних на зароблені кошти, укладання угод щодо творчої співдружності з підприємцями, ксерокопіювання документів, оренда приміщень, пеня на заборгованість книжок тощо. Платним є також запис читачів до бібліотеки та їх щорічна перереєстрація. Проте слід зазначити, що бібліотекарі підходять до цієї справи диференційовано з урахуванням соціального стану та віку читачів (значно нижчий рівень оплати для дітей та пенсіонерів). Окрім того, виділено категорію користувачів, котрі мають право на безкоштовне обслуговування. Це ветерани війни та праці, ветерани бібліотечної справи, діти-сироти, а також читачі, відзначені почесними читацькими квитками.

Намагаючись уникнути негативної реакції корис-тувачів на платні послуги, бібліотека оприлюднює результати своєї діяльності за цим напрямком: щорічно звітує перед читачами на зборах про наслідки роботи, в приміщенні бібліотеки оформлено спеціальний інформативний стенд, де висвітлюються витрати одержаних коштів, ведеться роз'яснювальна робота через радіо та телебачення. На це спрямована також благодійницька діяльність бібліотек. Двічі на рік (23 квітня – до Всесвітнього дня книги і авторського права, 30 вересня – до Всеукраїнського дня бібліотек) проводяться благодійницькі акції. В ці дні громадяни можуть безкоштовно записатись до бібліотеки, а користувачі–боржники – повернути книги без сплати пені.

Із книг, придбаних на зароблені кошти або одержаних у подарунок, ЦМБ регулярно комплектує благодійні добірки літератури для бібліотек-філій, а також для інших бібліотек регіону, котрі особливо цього потребують.

Для покращання обслуговування користувачів, оптимізації задоволення їх інформаційних потреб бібліотека запровадила таку форму роботи, як дні якості обслуговування. В ці дні користувачі мають нагоду анонімно оцінити ("відмінно", "добре", "могло бути краще", "погано") роботу тих структурних підрозділів, які вони відвідали. Для цього на фішці, колір якої відповідає певній оцінці (наприклад, червоний – "відмінно", чорний – "погано" тощо), слід проставити необхідну сиглу ("абонемент", "читальний зал", "юнацький абонемент" і т. ін.) і опустити фішку до урни.

Одним із шляхів підвищення авторитету бібліотек є взаємодія з різними структурами влади. Тісні стосунки з ними, безсумнівно, позитивно впливають на авторитет тих, котрі до останнього часу перебували на периферії уваги місцевої влади. Інформаційна підтримка владних структур – один із напрямків такої взаємодії. При Сумській ЦБС, наприклад, створено центр органів місцевого само-врядування, який досить плідно співпрацює з відділом аналітичної та інформаційної роботи міськвиконкому. Зараз центр функціонує на базі відділу інформації та маркетингу, а надалі передбачено організацію самостійного підрозділу ділової інформації. Головним завданням центру є накопичення нормативно-правової інформації, опрацювання її, доведення до користувачів (місцевої влади та громадян міста).

Важливе місце у фонді Центру посідають офіційні, нормативні, законодавчі документи, які приймаються органами місцевої влади, інформація про місцевий бюджет, муніципальну власність, статистичні матеріали з питань розвитку міста тощо. Фонд комплектується документами на традиційних та електронних носіях (CD-ROM).

Усі офіційні документи органів місцевої влади відображаються в довідково-інформаційному апараті бібліотеки, де виділено спеціальний розділ "Місцеве самоврядування".

Пріоритетним напрямком в діяльності бібліотеки є інформаційне забезпечення працівників міськвиконкому. Бібліотека бере активну участь у проведенні щомісячних занять підвищення їх кваліфікації. Двічі на рік виходить друком інформаційний список літератури "Нові закони суверенної України", регулярно готуються інформаційно-аналітичні матеріали за темами: "Досвід роботи органів місцевого самоврядування в Україні", "Нова нормативно-правова база з питань місцевого самоврядування", "Місто Суми на сторінках республіканської преси"[1]. Підготовка таких матеріалів сприяє підвищенню ролі бібліотеки та її авторитету як центру інформаційного обслуговування.

Для ознайомлення широкого загалу з офіційними документами місцевої влади у приміщенні ЦМБ установлено стенд "Сумська рада інформує", де розміщуються прес-релізи, котрі бібліотека щотижня отримує від міськвиконкому, а також копії офіційних документів. Використані матеріали надалі систематизуються і зберігаються в спеціальних папках.

Інформація з правових питань систематично дру-кується у місцевих періодичних виданнях. Так, наприклад, між ЦМБ і редакцією газети "Наш шанс" укладено угоду, згідно з якою у кожному номері газети публікуються оголошення, анотовані списки літератури тощо.

Співпраця з місцевими органами влади здійснюється і за іншими напрямками. Бібліотека залучається до реалізації цільових програм розвитку і вдосконалення окремих галузей виробничої та соціальної сфери, що приймаються міськвиконкомом. Одна з таких програм спрямована на підтримку підприємництва, його малого та середнього бізнесу, а комплекс заходів щодо їх інформаційного забезпечення розроблено працівниками ЦМБ. Для цього міськвиконком надає бібліотеці вагому фінансову підтримку. Свою участь у реалізації зазначеної програми бібліотека розпочала з вивчення інформаційних потреб сумських підприємств. Була підготовлена спеціальна анкета з запрограмованою тематикою для інформаційного обслуговування, а саме: правове забезпечення підприємницт-

ва, маркетингова діяльність, практична психологія менеджменту, сервісне обслуговування, новітні науково-тех-нічні технології тощо. Респондент мав визначитись, якій формі інформації надає перевагу (анотований список літератури, реферат, дайджест тощо).

На підставі зібраних матеріалів бібліотекою створено базу даних "Правове та законодавче забезпечення підприємництва", фактографічну картотеку малих підприємств, комерційних фірм акціонерних товариств м.Суми, в місцевій газеті "Суми і сумчани" відкрито постійно діючу рубрику "Книги для вас, підприємці", налагоджено випуск щоквартального інформаційного списку літератури "Основи ринкових відносин".

ЦМБ здійснює індивідуальне та групове інформаційне обслуговування підприємців і підприємств відповідно до угод про творче співробітництво з ними. Сьогодні абонентами інформації є 25 підприємств міста, більшість з них – платні, інші проходять "адаптаційний" період, необхідний їм для того, щоб зорієнтуватись у ситуації, оцінити змістовність одержаної інформації та користь від неї.

Бібліотеки ЦБС широко використовують масові форми інформаційного обслуговування. Під час проведення сесій, засідань міськвиконкому, днів підприємця та інших заходів у міському Бізнес-центрі організовуються книжкові виставки, відкриті перегляди літератури тощо. Інформація про цю роботу систематично дається за місцевим каналом телебачення "Відекон".

Тісний зв'язок з міськадміністрацією бібліотека використовує для придбання технічних засобів. Ретельно продумана система обслуговування місцевого самоврядуван-

ня на ділі довела вигідність комп'ютеризації бібліотеки. Міськвиконкомом передбачено придбання для ЦМБ чотирьох комп'ютерів, бази даних "Законодавство України", забезпечення доступу до джерел інформації через Інтернет.

Міська рада залучила бібліотеку до участі у виконанні цільової комплексної програми "Милосердя", яка передбачає певну роботу з соціально незахищеними верствами населення. Так, для надання інформаційної підтримки безробітним систематично поповнюються бази даних "Вільні робочі місця", діють "Курси перепрофілювання та орієнтації на інші професії".

Бібліотеки ЦБС координують роботу з організаціями, що опікуються проблемами соціального захисту громадян, зокрема з центром "Берегиня", на базі якого проводиться систематична робота з організації різних форм дозвілля і спілкування людей похилого віку.

Активно співпрацює ЦМБ з клубом інвалідів (здійснює інформаційне обслуговування молодих інвалідів, що перебувають на лікуванні в центрі соціально-побутової та трудової реабілітації), комісією у справах неповнолітніх, дитячим притулком, освітнім православним центром "Благовіст". Культурно-масові акції бібліотеки спрямовані на моральну підтримку цієї категорії громадян, сприяють адаптації їх до нових умов життя, допомагають задовольняти інтелектуальні та духовні запити.

Прагнучи стати центром громадського життя, ЦМБ опікується проблемами сім'ї, материнства та дитинства. Вона активно співпрацює з міськими жіночими організаціями. Показово, що бібліотека не обмежує свою діяльність традиційними функціями. Крім інформаційного забезпечення згаданих категорій, проводяться зустрічі з фахівцями (психологами, педагогами, працівниками правоохоронних органів), де розглядаються різні соціальні питання: роль жінки в суспільстві, виховання дітей, відродження духовних традицій тощо. Велику допомогу в цьому напрямку надає жіночий клуб "Любава", що діє при ЦМБ. У статуті клубу сказано, що основною метою є об'єднання зусиль активних жінок м. Суми для сприяння демократизації суспільного життя України, розвитку культури, захисту інтересів дітей і жінок, їх громадських прав і свобод. Через різні благодійні організації та завдяки їх фондам члени клубу надають матеріальну та юридичну допомогу талановитим дітям та дітям-інвалідам, сиротам, одиноким матерям, проводять змістовні масові акції. Так, на одному із засідань клубу за участю депутатів міськвиконкому обговорювалися проблеми дитячої злочинності та безпритульності.

Спільно з громадськими і соціальними закладами міста проведено "круглий стіл" "Як вижити та заробити гроші сучасній жінці?".

На засіданні клубу відбулася презентація Обласного центру соціальної служби для молоді, проведено показове свято "День народження в домі", зустріч з жінками майстринями, які займаються різними видами самодіяльної художньої творчості.

Важливим напрямком, що характеризує діяльність ЦМБ сьогодні, став пошук шляхів оновлення і вдосконалення роботи. З цією метою бібліотека опановує програмно-цільовий метод планування, який передбачає визначення конкретної мети, розробку реальних кроків її досягнення.

Метою цільової програми "Бібліотека – юнацтву та молоді" є активізація роботи по залученню юнацтва та молоді до систематичного читання, виховання читацької культури, впровадження ефективних форм обслуговування.

Серед основних напрямків реалізації програми значна увага приділяється ретельному вивченню інформаційних потреб молоді та юнацтва. Проведене анкетування було спрямоване на виявлення ставлення читачів до бібліотеки, їх побажань щодо удосконалення обслуговування ("Бібліотека твоїми очима", "Якби я був директором бібліотеки", "Яким повинен бути читальний зал" і т. ін.).

Здійснюється комплекс заходів щодо активізації залучення молоді до бібліотеки, зокрема ретельний аналіз таких показників, як охоплення бібліотечним обслуго-вуванням юнацтва та молоді, що мешкає у Сумах, а також відвідування бібліотек молодими читачами. З метою охоплення бібліотечним обслуговуванням нових читачів передбачаються виступи з відповідною інформацією у навчальних закладах, розповсюдження об'яв-запрошень, проведення екскурсій тощо.

Особливої уваги у програмі надається інформаційній підтримці освіти, питанням профорієнтації старшокласників. Для допомоги в реалізації цих завдань при ЦМБ організовано центр "Освіта та кар'єра", де зібрано інфор-мацію про існуючі навчальні заклади м.Суми (вузи, коледжі, професійно-технічні училища, гімназії, ліцеї, школи, у тому числі нового типу, з нетрадиційними методиками). Маючи у своєму розпорядженні такі дані, центр проводить змістовну профорієнтаційну роботу з молоддю, допомагає у виборі майбутньої професії.

У центрі формується база даних, за допомогою якої має здійснюватись інформаційне забезпечення служби "Навчання". У БД акумулюються відомості про методику викладання різних дисциплін в навчальних закладах, нові освітні технології, довідкові видання для абітурієнтів, екзаменаційні білети для старшокласників, тести тощо. Центр користується великою популярністю серед молоді м. Суми.

Значна кількість масових заходів Сумської ЦБС орієнтована саме на задоволення дозвіллєвих потреб користувачів. Важливу роль в цьому відіграють клуби за інтересами. При бібліотеках Сумської ЦБС діють такі аматорські клуби та об'єднання за інтересами: "У світі чудового", "Надія", "Краєзнавець", "Суми і сумчани", "За законами краси", "Школа спілкування", "Рідна природа", "Любителі книги" та ін. ЦМБ постійно співпрацює з міським Центром науково-технічної творчості молоді, школою бізнесу "Сталкер".

Для зростання авторитету ЦБС чимало сил докладають її філії, більшість яких мають спеціалізовані фонди. Так, філія № 9, яка спрямовує свою роботу на популяризацію літератури про природничі науки, тісно співпрацює з Обласним будинком екологічної просвіти, Обласною радою українського товариства охорони природи та Обласним управлінням екологічної безпеки. З урахуванням спеціалізації формується і бібліотечний фонд: тут зосереджується науково-природнича література, з питань екології та охорони навколишнього середовища, зібрані усі видання "Червоної книги", путівники по заказниках тощо. Тому найактивнішими читачами бібліотеки є фахівці з охорони природи, садівники, городники, студентська та учнівська молодь. Працівники бібліотеки беруть активну участь у проведенні занять для слухачів народного університету "Природа", разом з міською спілкою юннатів ведуть читацький клуб "Друзі природи", для студентів та школярів організовують уроки екологічних знань, години екологічного виховання, екологічні вікторини, бесіди за сторінками "Червоної книги" і т. ін.

Популяризація краєзнавчої літератури завжди була невід'ємною частиною роботи Сумської ЦБС. А зараз на цьому спеціалізується бібліотека-філія № 3, працівники якої чимало зусиль докладають для виховання у читачів любові до рідного краю, гордості за нього. З метою оперативного знайомства читачів з подіями, що відбуваються на Сумщині, бібліотека активно використовує місцеві періодичні видання: "Суми і сумчани", "Добрий день", "Сумское обозрение", "Сумщина", готує щоквартальний бюлетень "Сумщина на сторінках періодичних видань". Протягом багатьох років ведеться тематична добірка газетних матеріалів, з історії краю: "Історія Сумщини в особах", "Перебування видатних людей на Сумщині", "Трагічні сторінки історії Сумщини", "Кобзарі та бандуристи Сумщини". У читальному залі бібліотеки оформлено мальовничий стенд "Сторінки історії нашої", діє постійна виставка "Сумщина на бистрині віків".

Для учнів старших класів у бібліотеці функціонує краєзнавчий клуб "Суми і сумчани", тематика засідань якого досить різнопланова: зустрічі з цікавими людьми, презентації книг, літературно-музичні вечори. До роботи клубу залучаються працівники обласного та міського товариства "Просвіта", краєзнавці, представники Сумського осередку Союзу українок, журналісти, поети. Жителям міста запам'ятався і тематичний вечір клубу "Феномен доби: сумчани і дисидентський рух 60-70 років", присвячений Дню політичного в'язня в Україні (12 січня).

На популяризації творчості місцевих професійних і аматорських діячів культури зосередила свою діяльність літературно-музична вітальня, що функціонує при бібліотеці вже декілька років.

Бібліотека сімейного читання (філія № 15) особливу увагу приділяє багатодітним сім'ям, одиноким людям похилого віку. З 1994 р. вона успішно співпрацює з соціально-реабілітаційним центром "Берегиня".

Досвід роботи Сумської міської ЦБС свідчить, що бібліотеки в цей непростий час змушені постійно шукати шляхи підвищення своєї соціальної привабливості, переконливо доводити суспільству необхідність свого існування. Бібліотечним працівникам довелося змінити стереотипи професійного мислення. І головне, чому вони навчилися за ці роки, - не боятися змін та впевненості в тому, що бібліотека має бути відкритою і загальнодоступною, що вона може активно розширювати межі впливу в усіх напрямках.

[1] Більш детально про цю діяльність див.: Стадниченко Л.М. Бібліотека і влада: досвід роботи Центральної міської бібліотеки ім. Т.Г.Шевченка м. Суми // Бібліотека і влада: Зб. ст. до міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2000. – С. 77-79.